

UNITYÖ JA SUBJEKTI

Subjektiviteetin metafysiikan erilaiset muodot, kuten esimerkiksi tieteellinen realismi, perustuvat tyypillisesti subjektin ja objektin erolle tai jollekin sen muulle muodolle – esimerkiksi toden ja epätoden erolle. Heideggerilaisissa traditioissa subjekti-objekti erolle perustuvia näkemyksiä kutsutaan myös humanistisiksi, koska niitä luonnehtii paitsi tuo erottelu, myös ajatus ihmis-subjektin keskeisyydestä eron määrittelyssä. Yksi humanistis-metafyysisen subjekti-objekti-eron johdannaisista on erottelu unen ja valveen välillä.

SUBJEKTIVITEETIN METAFYSIIKKA

Metafyysisen realismin (esimerkiksi kausaalisen realismin) mukaan valveilla olo tai ainakin sen jokin normaali tai ideaalimuoto antaa subjektille mahdollisuuden todellisuuden objektiiviseen (subjektista riippumattomaan tai intersubjektiiviseen) tarkasteluun, jossa todellisuuden rakenne vähittäin erilaisia todellisuuskuvia tai representaatioita vertailemalla paljastuu. Unet puolestaan ovat ”subjektiivisiä” siinä mielessä, että ne eivät kerro ”ulkoisesta” todellisuudesta ja sen kausaalisesta vaikutuksesta subjektiiin, vaan jostakin subjektin ”sisäpuolisesta”.

Nykyisin subjekti määritellään usein jonkinlaisena informaationkäsittelyjärjestelmänä, joka kerää tietoa ja muodostaa uskomuksia todellisuudesta. Tällaisella subjektilla ajatellaan olevan enemmän tai vähemmän pysyvä rakenne, joka on yhteinen kaikille subjekteille. Tieteellisen realismin mukaan subjektin on yksi objekti maailmassa, jolla on jokin tietty joskaan ei välttämättä kokonaan tunnettu rakenne. Subjekti määritellään tämän universaalien rakenteen avulla. Subjekteilla voi olla joitakin epäolennaisia satunnaisia eroja ja omituisuuksia, mutta subjektin subjektiksi tekevä rakenne ei vaihtelee eri subjektien välillä. Muutenhan subjektin määrittely ja siitä seuraava humaniteetin määrittely samoin kuin subjektin erottaminen ei-subjektista olisi vaikeaa tai mahdotonta. Tämän universaalien rakenteen nimi voi olla vaikkapa sielu, kantilainen valistusrationaalisuus, jokin tietty representaatorakenne, tietty funktionaalinen tai hermostollinen rakenne tai jotakin muuta vastaavaa.

Filosofisesti ehkä parhaiten muotoiltu ehdotus subjektin ra-

kenteesta sisältyy Edmund Husserlin (1859–1938) ajatukseen transsendentaalista egosta ja mielen intentionaalisuudesta. Tässä merkityksessä sana ”subjekti” tai ”subjektiivinen” on tietyssä mielessä täysin vastakkainen sille sanan ”subjektiivinen” merkitykselle, jolla tarkoitetaan erilaisia näkökulmia, perspektiiviä, erityisesti ensimmäisen persoonan näkökulmaa, esimerkiksi kun viitataan unien ”subjektiiviseen” tai idiosynkraattiseen luonteeseen. Metafyysisessä mielessä kaiken subjektiivisen pitää ainakin periaatteessa olla kaikkien subjektien saavutettavissa, eikä ”subjektiivinen” siten voi olla mitään aidosti ainutkertaista. Subjektin oletettu universaalisuus on nimenomaan sen rakenteellisessa laskettavuudessa, ennustettavuudessa ja toistettavuudessa. Juuri tässä merkityksessä ”subjektiivinen” viitattaessaan rationaaliin olentoihin, ihmiskuntaan, kognitioon tai johonkin muuhun vastaavaan on metafyysinen termi, koska sen tarkoitus on taata metafyysinen pyrkimys identiteettiin, pysyvyyteen ja samuuteen, joita ei puhtaina tavata koettavissa olevasta maailmasta. Tästä syystä juuri tämä metafyysinen ”subjekti” ja ”subjektiivisuus” on postfenomenologisen tai postmodernin filosofian kohde ”subjektiviteetin metafysiikasta” puhuttaessa.

Entäpä sanan ”subjektiivinen” toinen, persoonalliseen näkökulmaan viittaava merkitys? Tarkemmin tutkittaessa sekin paljastuu varsin metafyysiseksi. Ajatellaan esimerkiksi taiteen tai unien ”subjektiivisuutta”. Usein sanotaan, että nykytaidetta luonnehtii tietty objektiviteetin, yhteisen suunnan tai intersubjektiviteetin puute. Taiteellista luovuutta luonnehtii pikemminkin perspektiivinen ja idiosynkraattinen ”subjektiivisuus”. Picasson, Dalin tai Warholin kaltaisen neron ylistyksissä juhlitaan

Kuva KJ

juuri heidän subjektiivista luomiskykyään. Suurien taiteilijoiden suuruus on heidän kyvyssään luoda näkökulmia ja näkymiä, jotka ainakin sopivan koulutuksen saaneille näyttävät välittömästi suurina. Suuren taiteilijan tai taideteoksen suuruus on tätä kautta kuitenkin taas oletetusti yleispätevää, universaalia, jotakin kaikkien subjektien tavoitettavissa olevaa.

Esimerkiksi akateemiset humanistiset instituutiot yhtä hyvin kuin museolaitos ja siihen liittyvät taloudelliset rakenteet korostavat taiteen luonnetta yhteisen historian ja yhteisen suunnan tai ainakin keskinäisten reaktioiden sitomana kokonaisuutena. Hyvällä taiteella täytyy tämän ajatuksen mukaan olla jokin tietty tuntomerkki tai yhteinen nimittäjä, vaikkakin humanistisen tradition sisällä voi vallita sisaruskateuden ryydittämiä kiistoja siitä, mikä tuon ”hyvyyden” luonne tai kriteeri on. Joka tapauksessa ”hyvyyden” täytyy olla sidottu subjektiviteetin määrittelyyn rakenteeseen, sillä tätä kautta taataan myös taiteen universalisuus. Yleispätevän subjektirakenteen kautta yleispätevä taide voi vaikuttaa. Täten ”taiteellinen” subjektiviteetti on vähintäänkin yhtä metafysisesti latautunut termi kuin ”filosofinen” subjektiviteettikin.

Suurinpiirtein samaa voidaan sanoa lähes kaikista unia ja niiden ”subjektiivisuutta” koskevista moderneista näkemyksistä. Unienkin subjektiivisuuden oletetaan johtuvan jostakin subjektin historian tai subjektin ja sen ympäristön vuorovaikutuksen erityispiirteestä. Koska sekä subjektin että todellisuuden (objektin) rakenne on ainakin periaatteessa tunnettavissa, voidaan subjektin unien ”subjektiivisia” piirteitä ainakin periaatteessa tulkita, hallita ja muuttaa intersubjektiivisesti. Tulkinnan avulla saavutettu materiaali on edelleen kaikkien subjektien käytettävissä, koska se perustuu yleispätevään subjektirakenteeseen. Freudilainen psykoanalyysi on ehkä tunnetuin näistä näkemyksistä, joiden mukaan ”taiteellinen” subjektiivisuus on ”oikeaa” subjektiivisuutta, jota ei vielä ole ymmärretty.

Surrealistinen subjekti-kritiikki korosti osittain freudilaisiin ajatuksiin nojautuen subjektiviteetin metafysiikan orjuuttavaa luonnetta, sen palvelushalukkuutta. Surrealistisen näkemyksen

mukaan subjekti nousee jostakin, joka ei vielä tai enää ole subjektia, tässä Sigmund Freudin (1856–1939) ja tiettyjen runoilijoiden käsitykset ohjasivat kritiikkiä. Freudin tiedostamattoman käsitteen katsottiin osoittavan, että subjekti, järki ja logiikka kelluvat asubjektiviteetin, järjettömyyden ja sanattomuuden meressä ja että tätä merta hallitsevat vastustamattomat voimavuot. Samaan tapaan eräät postfenomenologiset filosofian muodot esittävät mielestä asubjektivisia näkemyksiä, joiden mukaan sekä subjekti että objekti ovat suhteellisen myöhäisiä ja voimattomia loisia asubjektivisen ja aobjektivisen tapahtumisen reunoilla. Näissä energettis-freudilaisissa ja asubjektivistisissä käsityksissä subjekti näyttää hallintarakenteena, jonka tarkoitus on peittää, tukahduttaa tai torjua muita mahdollisia kokemustapoja. Subjekti sinällään tunnetaan ja koetaan palvelurakenteena, subjektiviteetin yleispätevien rakenteiden ja periaatteiden palvelemisena. Työn tekeminen tarkoittaa joidenkin periaatteiden tai kategorioiden tuottavaa ja laskettavaa seuraamista hyödyn nimissä. Työ ja subjektin metafysiinen rakenne yhtyvät siis palvelemisen ajatuksessa ja ne saavat ametafyysisen raukeamisensa hyödyttömän tuhlauksen vapaudessa. Subjektin palveleminen sinetöi hyödyllisyyden, eloonjäännin ja ”hyvän” epäpyhän kolminaisuuden. Asubjektivisen ajattelun täytyy siis kieltää, että subjekti palvelemisineen olisi sama asia kuin hyvä, eloonjäänti tai elämä.

Filosofiassa Michel Foucaultin (1926–1984) työ on ollut erityisen tehokas näiden subjektirakenteiden harhojen paljastamisessa. Surrealisteille subjektimetafysiikan tapa omia hyvä, hyöty ja elämä palvelemisen ja utilitarististen laskelmien alle oli itsesäänselvää. He keskittyivät paljastamaan ja tuhoamaan epäpyhän kolminaisuuden sidoksia lännen kolonialistiseen porvarilliseen elämänmuotoon. Subjekti metafysiisena rakenteena on universaali eikä voi tehdä mitään muuta kuin palvella omia laskelmiin ja omia ehtojaan pysyäkseen subjektina. Subjekteja – subjektirakenteita – on tässä mielessä vain yksi, ja sikäli kuin olemme subjekteja olemme kaikki samoja subjekteja tai paremminkin sama subjekti. Subjektit ovat täydellisesti vaihdettavissa kes-

kenään tai paremmin sanottuna: se osa kokemuksestamme, joka on subjektia, on täysin vaihdettavissa kenen tahansa subjektin kokemuksen kanssa. Yksi plus yksi on kaksi kaikille rationaalisille subjekteille. Subjekteja on yksi, lopulta vain Yksi, tämä on subjektiviteetin metafysiikan historiallinen juuri. Mikä tahansa asubjektiiivinen on subjektin näkökulmasta joko vierasta tai uhkaavaa, tästä seuraavat tiedostamattoman ja surrealistisen taitteen ennakoimaton ja kuriton kauhu ja nauru.

Freud itse ei ehkä olisi mennyt niin pitkälle kuin jotkut hänen seuraajistaan. Freudhan oli terapeuttina jo puolensa valinnut. Rakkauden ja työn, terveyden ja järjestyksen korostaminen jättää varsin helposti, joskaan ei ehkä välttämättä, asubjektiiivisuuden subjektiviteetin varjoon. Ratkaiseva kohta on palvelemisen epäpyhän kolminaisuuden kohdalla: rakkaus ja työ kuuluvat subjektille vain, jos kolminaisuus hyväksytään. Freudin teorioita luonnehtii tietenkin myös oletettujen käsitteiden ja rakenteiden (ego, id, unien symbolit) universaalisuus, joka pelaa suoraan subjektiviteetin metafysiikan pussiin antamalla jälleen yhden sangen hienopiirteisen kuvan subjektirakenteesta ja sen hyödyllisestä palvelemisesta.

Salvador Dalin (1904–1989) kehittämä ja hyödyntämä nerokultti oli mitä suurimmassa määrin ironinen ja pakkovaltainen tapa käyttää freudilaista tieteellis-myyttistä humanismia keppihevosenaan porvarin lipan alta vedossa. Freudilaiset ja modernistiset taiteelliset suuntaukset eivät siis tyypillisesti ole subjektiviteetin metafysiikan vakavasti otettavia vihollisia, vaan pikemminkin vahvistavat uskoa subjektin universaaleihin rakenteisiin ja niihin liittyviin arvoihin, vaikkakin ehkä valistuksen subjektiviteetista poikkeaviin rakenteisiin ja arvoihin. Surrealistien pomo Andre Bretonhan (1896–1966) oli sangen vakuuttunut, että Dali vajosi juuri tällaiseen modernistiseen subjektin palvelemiseen ja erotti Dalin surrealisteista. Sekä Dali että Georges Bataille (1897–1962) puolestaan syyttivät Bretonia samasta viasta, koska surrealismista näytti tulevan liike, jolla on omat arvonsa. Ei surrealismi kuitenkaan välttämättä epäonnistunut kriittisensä tai muodostunut porvarillisen metafysiikan juoksupojaksi. Freudilaisen järjen kyseenalaistamisen ja surrealistisen järjen tuhoamisen välillä on vinha ero.

Yksi muoto modernia subjektiviteetin metafysiikkaa on tietenkin objektivistinen tiede, kuten Freudin ”tieteellinen psykologia” osoittaa. Objektivistinen tiede kohtelee ihmisiä neuro- tai jonkin muun tieteen kohteina, eikä oletettua universaalisuutta löydetä ”sisäisestä” subjektiviteetista vaan ”ulkoisesta” tai ”todellisesta” objektiviteetista. Tällainen ”objektiviteetin metafysiikka” on subjektiviteetin metafysiikan kaksoissisar, ehkä jopa hieman ilkeämpi puolisko, koska objektivistinen neurotiede poistaa kokonaan mahdollisuuden edes vapauden haavekuvan. Objektivistinen järjen ja subjektin kiistäminen ei siis johda kohden asubjektiiivisia tai surrealistisia polkuja, kuten hyvin tiedetään, vaan pikemminkin yhäti orjallisempia ja palvelevampia elämänmuotoja päin. Tässä mielessä on selvää, että objektivistis-realistinen tiede on menettänyt asemansa valistuksen vapauttavan perinnön tulenkantajana ja toimii nykyään tyyllittömänä markkinapoliisina.

UNITYÖ

Freudin ajatus ”unityöstä” paljastaa kauniisti epäreilun järjen puolelle asettumisen eli sen, että terveys, hyvä ja järki samaistetaan. Unet unityönä ovat yrityksiä käydä läpi valvetilassa kohdatun todellisuuden perusteella muodostuneita merkitysjäänteitä. Unityö antaa valveen merkitysjäänteille symbolisia kaapuja, jotka mahdollisesti – ainakin oikein tulkittuina – auttavat subjektia ymmärtämään paremmin omaa psykodynaamista tilannetta.

Tässä mielessä uni on toisen käden versio valveen asettamista perusrakenteista ja päämääristä, vaikka unella ehkä onkin omia, ”subjektiiivisiä” tapoja saavuttaa tai paljastaa valvesubjektin tavoitteita. Huolimatta ”villeydestään” tai ”idiosynkraattisuudestaan” uni voidaan sittenkin nähdä valvetilan köyhtyneenä versiona, jossa valveen merkitykset muuttuvat unityön symbolisten sääntöjen mukaan. Uni on valvetajunnan työkalu ja sellaisena paljastaa valvetajunnan työtavat ja aiheet. Tällainen kuvaus on luonnollisestikin karikatyyri freudilaisista teorioista, mutta silmäys unitutkimuksen kirjallisuuteen osoittaa kuinka hämmästyttävän vahva tällainen realistis-metafyysinen käsitys on.

Realistinen tulkinta olettaa, että uni ”työskentelee”, että se toimii, on hyödyllinen, palvelee valvetilan subjektivistisia merkityksiä, päämääriä ja konflikteja. Uni työskentelee valveen palveluksessa, valvetietoisuus antaa unelle tehtävät, jotka määrittävät valvetietoisuuden ja tietoisuudesta riippumattoman todellisuuden suhteessa. Toisekseen uni työskentelee muuttamalla symbolisia merkityksiä toisiksi, se on eräänlainen sanakirja tai laskukone. Kaikki tämä tapahtuu psykodynaamisen harmonia-vaatimuksen alla (tai miksei nykykielellä ”objektiiivisen” neuraalisen mekanismin toimintana). Jotta unen tulkinta hyödyttäisi subjektia, unen symbolikieli on käännettävä tietoisensa valvesubjektin ymmärtämään muotoon. Uni palvelee siis eräänlaisena kirjeenvaihtajana eri kokemuksen osien välillä. Tällainen kokemuksen osittaminen ei kuitenkaan millään vakavalla tavalla uhkaa tietoisensa valvesubjektin ykseyttä tai keskeisyyttä, koska unityö nimenomaan määritelmän mukaisesti palvelee tietoisensa subjektin tarkoituksia (kuten esimerkiksi juuri subjektin ykseyttä tai eheyttä), ainakin huolellisen analyttisen tulkinnan avulla.

Unilla on siis kaksi ominaisuutta, niiden työskentely ja symbolinen luonne, jotka asubjektiiivisen mielen filosofian on kohdattava epäillen. Metafyysinen yhteys unen ja työn välillä ei ehkä ole mitenkään sattumanvarainen, vaan nimenomaan subjektiiivisen käsitteen välttämätön seuraus. Työ on tapa tuottaa, tapa luoda subjektin tai itsen pysyvyydelle ja ennustettavuudelle (tai vastaavasti aivojen biologis-objektiiiviselle eloonjäännille) mahdollisimman vakaat ja laskettavissa olevat olosuhteet. Jos unet siis tiedostamattoman tavoin näyttävät uhkaavan subjektin identtistä ja pysyvää yhtenäisyyttä sekä rationaalista järjestystä, niin mikä onkaan parempi tapa kesyttää unet kuin pistää ne töihin?

Ajatus unien työstä tai palveluksesta voi saada monia eri muotoja nykyisissä mielen teorioissa. Yhden teorian mukaan unet ovat jonkin komputationaalisen tai laskennallisen järjestelmän tyhjäkäyntiä silloin kun koneella ei ole mitään ulkoista syötettä laskettavanaan. Kun järjestelmällä ei ole mitään purtavanaan, se tuottaa fantastisia ja merkityksettömiä sivuvaikutuksia. Unityö on ikään kuin kuumaksi käyneen koneen jälkilämpöä.

Toisen ajatuksen mukaan tyhjää laskevan järjestelmän höpötys on jollakin tavalla terveellistä systeemille. Näin uni työskentelee palvelemalla järjestelmän elinvoimaisuutta ja lopulta eloonjääntiä – mielletään järjestelmä sitten subjektina tai objektina. Tästä jälkimmäisestä teemasta on monia muunnelmia, joista yllä esitetty freudilainen karikatyyri on yksi. Kaikille näille näkemyksille on yhteistä unityön vähättely, unen itsenäisyyden riisto, jollei suorastaan mitätöinti. Äärimmillään ajatellaan, että uni ei ole mitään muuta kuin representationaalisen systeemin mielenkiinnottomuutta sivuvaikutusta tai ehkä jokin toisarvoinen kuivaharjoittelupaikka subjektin valveessa suoritettaville tempuille. Eloonjääntiä edistävä tehtävä on itse järjestelmällä ja sen toiminnalla, ei alajärjestelmänä toimivalla unella sinänsä. Tilanne ei ole paljoakaan lohdullisempi sellaisissa freudilaisissa näkemyksissä, joissa uni on tietoisensa valvekokemuksen palvelija,

Kuva KJ

joka toteuttaa itse-tietoisuuden itselleen asettamia tehtäviä, joista merkittävin on luoda terve suhde ulkomaailmaan.

On vähintäänkin kaksi tapaa epäillä tällaisen unen vähättelyn oikeutusta. Ensinnäkin voidaan esittää syitä, joiden perusteella unen ja valveen erottelu ei ehkä olekaan kovin selkeä tai pysyvä. Jos eroa ei voida ylläpitää, metafysisis-realististen näkemysten puolueellinen asenne unta kohtaan näyttyy uudesta näkökulmasta: unen kolonialisointi on sosio-ekonomisen hallinnan väline. Toisekseen voidaan lähteä suoraan sellaisesta kokemuksen kuvauksesta, jossa ei tarvitse edellyttää humanistista subjekti-objekti erottelua ja joka tätä kautta lupaa unelle riippumatonta ja omavaltaista asemaa.

REALISTIS-METAFYYSISEN EROTTELUN USKOTTAVUUDESTA

Kuten jo René Descartesin (1596–1650) epäilyn menetelmästä tunnetaan, uni voi olla niin vakuuttava, että sitä ei voi millään ei-metafysisellä tavalla erottaa valvekokemuksesta. Koska ero kuitenkin realismin tueksi tavitaan, on useita eri kriteereitä sen tekemiseksi ehdotettu. Monet näistä ehdoista muidenkin tyyppillisten realistis-metafyysisten ehtojen tapaan kiertävät kehää olettamalla jo subjektista riippumattoman todellisuuden olemassaolon ja tekemällä sitten eron unen ja valveen välillä siten, että uni määritellään kokemusmuotona, joka on vähemmän tai ei ollenkaan suorassa yhteydessä todellisuuden kanssa. Taustalla on tietenkin ajatus, että jokin tietty valvetajunnan osa – kuten havaintokyky tai reflektio – on luotettava, ja että tämän luotettavan osan kautta saatu tieto antaa perusteen erotteluun unen ja valveen välillä.

Freudin ajatus tiedostettujen ajatusten tiedostamattomista motiiveista tietenkin asettaa kaikki tällaiset luotettavuudet kyseenalaisiksi. Samanlaisia tuloksia on saatu myös Libetin kuuluisissa kokeissa, joissa tiedostettua aloitetta näyttäisi aina edel-

tävän tiedostamaton. Luotettavuuden luotettavuudesta antaa mielenkiintoisen kuvan myös ”väärin” muistojen ympärillä käyty kohu. Uni-valve-erottelun hävittäminen voi siis alkaa epäilemällä kaikkia mahdollisia muka epäilyksen tuolla puolen olevia tietoisuuden ja subjektin luotettavia osia. Mitä tällainen luotettavuus voisikaan olla, jos ei juuri sitä metafysisistä luotettavuutta, johon Descartes subjektin tai egon käsitteellään (Jumalan kautta, toki) nojaa? Tieteellisen objektiivisuuden luotettavuus on vähintäänkin yhtä keho ja yhtä metafyyminen. Se perustuu lausumattomille oletuksille uskosta identiteettiin ja pysyvyyteen sekä subjektin ja objektin eroon; miksei nykyisin myös subjektin objekti-luonteeseen.

Yksi arkipäiväinen kriteeri on sanoa, että valvetilassa olemme yhteydessä ulkomaailman kanssa, kun taas unessa kohtaamme itse tekemämme maailman. Kukapa ei kuitenkaan valveilla ole ollut täysin irti ”ulkomaailmasta” tai unessa törmännyt todellisuuteen? Sitäpaitsi tämä kriteeri on tyyppillisen kehämäinen. Subjektin ja objektin, mielen ja maailman ero oletetaan, sitten oletetaan jokin sensorinen linkki niiden välille, sitten unen ja valveen (subjektiivisen ja objektiivisen) ero selitetään linkin heikkouden tai vahvuuden perusteella. Tällainen olettelu pätee tietysti subjektivistisen ajattelun sisällä, mutta miten on laita asubjektiviivisen kokemuksen, jossa subjekti-objekti-eroa ei ole?

Havaintokyvyn tai sensaation perusteella tehty uni-valve-erottelu ei toimi ehkä siksikään, että sen avulla erottelusta tulee asteittainen tai jatkuva, ei laadullinen tai pysyvä. Sama koskee reflektiota, ajatusta että valveilla voimme tarkkailla omia mentaalaisia tilojamme ja niiden suhteita (myös mahdolliseen ulkomaailmaan). Havainnon tapaan reflektio vuotaa molemmista päistä: heikko ja ylen laiskahko reflektio samoin kuin äärimmäisen keskittynyt reflektio ovat yhtä unen kanssa. Ei ehkä ole yllättävää, että sama koskee neurotieteen ”objektiivisia” kriteereitä: jos metafysiikkaa (subjekti-objekti eroa) ei jo oleteta, neuro-

tieteelliset havainnot eivät tue valve- ja uni”tilan” tai ”funktion” selkeää eroa, pikemminkin ne näyttävät sangen yhteneväsiltä.

Kaikki nämä erottelut ovat siis lopultakin aste-eroja, tapoja vähitellen tuottaa subjektin ja objektin, mielen ja maailman, unen ja valveen välinen ero. Ero ei ole ehdoton, kuten surrealistit alunperin epäilivätkin. Uni ja tietoinen valve eivät ole toisistaan erillään olevia todellisuuden hahmottamisen tapoja. Ne ovat pikemminkin erilaisia kenttiä laajemmassa sekoittuneessa ja antirealistisessa kokemuksessa, josta niin ”todellisuus” kuin ”subjektin” joissakin hyvin erikoislaatuissa olosuhteissa syntyvät, tapahtui se sitten ”unessa” tai ”valveilla”. Raja subjektin kokemuksettomuuden ja asubjektiiivisen kokemuksen välillä tai tietoisuuden ja tiedostamattoman välillä ei kulje unen ja valveen välissä, vaan molempien sisällä.

On vielä yksi yleinen syy epäillä kaikkia näitä ehtoja ja niiden perusteella tehtyjä erotteluja. Voidaan väittää, että ihmisinä emme kohtaa valmista ulkoisten objektien kansoittamaa todellisuutta, vaan pikemminkin itse ainakin osallistumme tuon maailman tapahtumiseen, siihen, miltä se meille näyttää. Tällainen antirealistinen väite luonnehtii esimerkiksi osaa fenomenologiseksi eksistentiaalisesta perinteestä, jossa lähtökohtana on ihmisen tapa avata ja luoda maailma, jossa hän elää. Maailma muodostuu ihmisen olemistavasta, maailma on joukko tapoja, erääläinen valtava tapaturmien kokoelma. Tämän näkemyksen mukaisesti uni voidaan nähdä eräänä olemistapana, joka rakentaa maailman välittömän intersubjektiviteetin toiselle puolelle. Jos fenomenologisesti siis ajattelemme, että sekä uni että valve ovat olemistapoja, on mahdollista puhua unesta maailman avautumisen tapana, joka ei kokemuksena millään muotoa ole alistainen muille maailman muodostamisen ja kokemisen tavoille. Voimme hylätä dualistisen oletuksen, jonka mukaan unet ovat jotakin, jotka tapahtuvat meille tai meissä neurotieteen objekteina yhtä hyvin kuin dualistisen oletuksen, että unet ovat jotakin, jota subjekteina näemme. Pikemminkin unemme ovat me, unessa ollaan ilman subjektin ja objektin erottelua; uni on runoilijan sanoin ”ei-kenenkään luona”.

ASUBJEKTIIVISUUS (JA AOBJEKTIIVISUUS)

Termi asubjektiiivinen tarkoittaa sellaisia kokemuksen muotoja, joissa eroa subjektin ja objektin välillä ei ole. Jos uskomme kovin vahvasti realistis-metafyysiseen kuvaan ihmismielestä, voi tuntua mahdottomalta ajatella, että olisi kokemusta joka ei ole subjektiiivista sanan kummassakaan – ei rakenteellisessa eikä perspektiivisessä – mielessä. Tämä mahdottomuus voi toki olla aito kokemuksellinen tilanne. Voi olla, että se kokemuksen keskus, jota kutsutaan subjektiksi, on niin hyvin määritelty ja määrittynyt ja pitää kokemuksen niin tiukasti hallussaan, että kaikki muut kokemuksen muodot ovat mahdottomia tai että muita kokemuksen muotoja kohdellaan jonakin vähempänä kuin kokemuksena. Voi olla, että subjekti on ongelmattomasti vallassa, ja että kaikki kokemus kanavoidaan subjektin metafyysiseksi tai taiteelliseksi kokemukseksi, pääksi tai sydämeiksi. Subjektin kokemus on puhdistettua ja köyhdytettyä, siitä häivytetään, homogenisoidaan ja sterilisoidaan pois kaikki, mikä ei palvele subjektia ja sen syy-seuraus ajattelua.

Tästä syystä epäpyhän kolminaisuuden palveluksessa elävä subjekti joutuu kohtaamaan syy-seuraus ketjujen ulkopuolisen ja hallitsemattoman kokemuksen lähes aina kielteisenä hallitsemattomuutena, esimerkiksi masennuksena, ahdistuksena, kauhuna. Jos näin on, on asubjektiiivisen kokemuksen mahdollisuus aina äärimahdollisuus. Jos subjekti on hajanaisempi, heikommin määrittynyt, on mahdollista kuvitella vähemmän subjektia uhkaavia asubjektiiivisen kokemuksen muotoja, kuten esimer-

kiksi hyvin nuorten ja hyvin vanhojen ihmisten kokemuksessa, taiteen, rakkauden, musiikin, metsästyksen, keskittyneen henkisen tai fyysisen harjoittelun yhteydessä ja niin edelleen. Näitä kokemuksia yhdistää parhaimmillaan paitsi subjekti-objektieron poissaolo myös epäpyhän kolminaisuuden rikkova hyödyttömyys ja järjettömyys, tuhlaavaisuus ja ylellisyys.

Asubjektiiiviset kokemuksen muodot uhkaavat nimenomaan subjektin järjellistä hyötyajattelua ja sen utilitaristisia laskelmia. Siinä missä subjektia luonnehtii hyödyllinen palvelus ja työ – tuotanto järjen palveluksessa (hyöty=eloonjäänti=hyvä) – asubjektiiiviset muodot näyttävät subjektin näkökulmasta hyödyttömänä tuhlauksena tai haaskauksena. Järjetön hyödyttömyys luonnehtii tyypillisesti monia uskonnollisia, sotilaallisia ja eroottisia kokemuksia, kuten myös unia. Toki kaikille näille voidaan jälkepäin keksiä ja luoda rationaalinen perustelu, tekosyy, kesyttämisen ja harmonisoinnin nimissä. Uskonto, erotiikka, runous ja uni eivät palvele mitään rationaalista hyötyä, eloonjääntiä tai hyvää, vaan pikemminkin haaskaavat subjektivistisia energiavarantoja asubjektiiivisen jatkuvuuden nimissä. Työ vaatii ajallisten ja paikallisten voimavarojen hallintaa ja objektivoimista, niiden yhdistämistä laskettavalla ja ennakoitavalla tavalla. Subjektin tapa objektivoida resursseja ei ole puolueeton, koska se korostaa voimakkaasti metafysisistä pyrkimystä kohti pysyvää, muuttumatonta Yhtä ja Samaa, jos ei muuten niin itsensä kanssa identtisen subjektin kautta. Asubjektiiivisen kokemuksen haaskaavuus puolestaan vaatii voimavarojen irrationalista, tuottamatonta, hyödyttömyä ja palautumatonta – ja siten ennustamatonta, laskematonta ja ainutlaatuista – haaskaamista. Asubjektiiiviselle kokemukselle, kuten unelle, tyypillinen tapa suhtautua aikaan ja paikkaan toisella tapaa kuin realistisessa näkemyksessä on totuttu, voimistaa tätä tuhlausta.

Haaskauksen ja tuhlauksen ajatukselle voidaan antaa energeettis-myyttinen tulkinta surrealisti Georges Bataillen tapaan. Elämä maassa perustuu auringon hyödyttömään ja silmittömään energiantuhlaukseen, koko ajan, joka suuntaan. Elämänmuodot ovat tilapäisiä energiapatoja, aurinkoenergian akanvirtoja, suvantoja. Subjekti on eräs pato, josta tekee erikoislaatuisen sen itseymmärrys, joka mukaan tärkeää on pato, sen pysyvyys, muuttumattomuus, hallittavuus. Padon ylläpito vaatii kaiken alistamista patoamisen palvelukseen, siten että kaikesta ei-subjektista eli kaikesta objektiiivisestä tulee vain subjektin padonrakennusteknologian ja lujuuslaskelmien materiaalia (heideggeriläisittäin *Bestand*). Tietoinen subjekti on teknologia meissä. Juuri tässä mielessä lopultakin subjekti on yhtä kuin juutalais-kristillinen Jumala, joka lupaa ikuista elämää, joka ei mene hukkaan häntä palvellessa. Ikuisen Ykseyden ja Samuuden tavoittelu vaatii tuekseen tarkkoja ja pysyviä erotteluja, dualiteetteja, kuten elämä-kuolema, subjekti-objekti, uni-valve.

Mikä tässä patohommassa sitten menee pieleen? Subjekti ei pysty olemaan puolueeton, vaan omii elämän ja hyödyllisyyden kokonaan laskettavuuden ja varmuuden puolelle, omalle puolelleen, samalla kun se pakottaa asubjektiiiviset kokemukset lähelle kuolemaa, sairautta ja hulluutta. Subjektista tulee kone; ”pyöri, pysy kolossasi, älä kuumene.” Vain asubjektiiivisessä kokemuksessa olemme osia voimavuo- jatkuvuudesta. Asubjektiiivinen kokemus on jatkuvassa yhteydessä myös muiden kokemuskeskusten kanssa, eikä siten koskaan ole kenenkään henkilön tai persoonan omaa, toisin kuin subjektin kokemus, joka on aina patojensa ja seiinensä sisällä ja sikäli parantumattoman nos-talgian ja kaipuun riivaama.

Asubjektiiivisessä kokemuksessa ero unen ja valveen välillä on vähintään yhtä toisarvoinen ja keinotekoinen kuin ero subjektin ja objektin välillä. Foucault sanoo asian korostamalla, että unen subjekti on koko uni, ei sen ”sivustakatselija”. Jos sallimme aidosti ennustamattoman asubjektiiivisen kokemuksen, eivät varmuus ja hallinta enää tarkoita samaa kuin elämä ja terveys.

Tämä tarkoittaa myös sitä, että muutkin kuin subjektin laskevaa rationaalisuutta palvelevat kokemukset voivat edistää eloonjääntä ja rikastaa elämää, myös ne kokemukset, joita subjektin on pakko kutsua kuolemaksi, hulluudeksi ja sairaudeksi. Varsinkin juuri näillä kokemuksen muodoilla on tärkeä rooli nautinnon luomisessa, jos ei muuten niin ainakin siksi, että subjektin jonkin asteinen tuhoutuminen, madaltuminen tai hiljentyminen on asubjektiiivisen kokemuksen mahdollisuuden ehto. Nyt myös uni on aito kokemuksen muoto, joka ei tarvitse mitään itsensä ulkopuolista tukea tai tehtävää valvetietoisuuden suunnitelmataloudessa. Unen lupaama ”terveys” ei ole subjektin hygienian hoitoa tai sen toimien selittämistä, vaan omaehtoinen ja ainutlaatuinen kokemus. Unen maailma ei ole mielikuvituksellinen ja vääristynyt kopio ”todellisesta” maailmasta, vaan itsevaltias kokemuksellinen todellisuus. Uni ei palvele laskennallista eloonjääntä, se on pikemminkin palveluksen kielto, myyrä padon alla. Ja jos kerran subjekti-objekti-ero on hävinnyt, ei uni voi toimia minään *via regia* subjektia ja sen psykologista tilannetta koskevaan tietoon.

Anti-realistisen ja asubjektiiivisen näkemyksen mukaan ei siis ole syytä pitää unta toissijaisena kokemuksena. Toissijaisuus ja vähempiarvoisuus nousee vain subjektivistis-metafyysisestä näkökulmasta, jonka unityö-ajatukseen sisältyy huonosti peitelty kaksoisstrategia. Subjektin kannalta mikä tahansa muoto ja määrä asubjektiiivista kokemusta on uhka. Subjekti on määritelmänsä mukaisesti hallinnan ja ennakoinnin, hyödyn ja laskennallisuuden universaali ja yleispätevä rakenne ja siten asubjektiiivisen kokemuksen aito ennustamattomuus ja erottelemattomuus on vaara subjektille. Unet ovat aivan erityinen kompastuskivi subjektin hallintamalleille. Unessa subjektin menetys ja kokemuksen monipolvisuus, ennakoimattomuus, palautumattomuus ja toistumattomuus voidaan kokea vakuuttavalla tavalla.

Tämän vaaran kohdatessaan subjekti tukeutuu kahteen puolustusliikkeeseen. Ensimmäkin uni alistetaan toisen käden kokemukseksi, sen alkuperäisyys riistetään, jotta sen merkitystä subjektin teloudenpidossa voidaan vähätellä ja lopulta kokonaan unohtaa tai mitätöidä. Toisekseen uni kuritetaan subjektin työn ja toimen osaksi, sille annetaan palvelijan kaapu, se orjuutetaan valvetietoisuuden pitävien patojen tilkkeeksi. Kaksoisstrategian tarkoitus on kesyttää unet, tehdä tyhjäksi niiden vaikutus puhdistettuun, järkevään ja hyödylliseen päivätietoisuuteen. Ei ehkä ole mitään hyvää historiallista syytä syyttää ”Freudia” tällaisesta kesytyksestä, sillä hänen teoriansahan on sangen avoin myös energieettiselle tulkinnalle. Paljon tylymmän kuvan itsestään antavat nykyiset tieteelliset objektiiviset uniteoriat, jotka tuskin edes vaivautuvat peittelemään kolonialistista asennettaan ja avointa halveksuntaansa kaikkea ei-subjektiiivista (ei-objektiivista) ja hyödyttöntä kohtaan.

LOPUKSI

Asubjektiiivisesta ja antirealistisesta näkökulmasta uni ei siis ole toissijainen tapa symbolisesti käsitellä ensisijaisemman valvetietoisuuden ja sen maailmansuhteen ongelmia. Jos unet antavat mahdollisuuden ainutkertaiseen ja palautumattomaan asubjektiiiviseen kokemukseen, näyttäisi siltä, että asiat ovat pikemminkin päinvastoin. Identiteettinsä säilyttävän ja objekteja kohtaavan subjektin köyhdytetty ja puhdistettu valvetietoisuus loisisi konemaisena touhuiluna itsevaltiaan asubjektiiivisen unikoemuksen voimavuon pinnalla. Ilman energieettistä pohjaansa ja jatkuvuuttaan konesubjekti on pelkkää rakennetta, joka ei todellakaan tunnu yhtään miltään. Sikäli kuin subjekti kaipaa jo-

takin, se tunnustaa ei-ikuisuutensa ja paljastaa imukärsänsä, joka ulottuu asubjektiiiviseen vereen.

Meidän on sanottava ”jos unet antavat mahdollisuuden”, sillä kun unen ja valvetietoisuuden välillä ei ole terävää ja ehdotonta rajaa, ei ole myöskään mitään pitävää estettä subjektin pyrkimykselle orjuuttaa myös uni palvelusväekseen. Samalla rajan pysymättömyys antaa mahdollisuuden myös sille, että asubjektiiivinen kokemus vuotaa subjektin päivätajuntaan eräänlaisina yöjäänteinä. Tällainen vuodatus tai päivätietoisuuden kyllästäminen asubjektiiivisella kokemuksella on toki vaikeampaa, koska itseidenttisen tietoisuuden teknologinen rakenne tukee ja uudelleentuottaa kokemuksen metafysisistä jakoa. Vain metafysiikan kautta voidaan uni nähdä subjektin tapana toteuttaa unelmansa (tällaisia toive-unia koskemaan Foucault varaa sanan mielikuviutus, joka on erotettava eksistentiaalisesta unesta). Unen korruptoituminen toiveuniksi tai mielikuvitukseksi on mahdollista, mutta on syytä ajatella, että korruptio ei ehkä koskaan onnistu täydellisesti. Unet ovat ihmeellisen vastustuskykyisiä subjektin palvelusvaatimuksille, ne eivät noudata syyn ja seurauksen, Luojan luonnon lakeja. Unen, kuten muistin, luonne on petos, subjektin pettäminen. Molemmat ovat valikoivan läsnäolon muotoja, jotka jotakin ollessaan aina jättävät jotakin muuta pois. Jälkinä ja ajatteluttajina ne toimivat vain poissaolon ja hukkaamisen kautta, ne edellyttävät kuolemaa. Ääri-rationaalista subjektiiivisistä näkökulmasta unien ja muistin valikoiva ja jäljittävä totuus on samaa kuin valhe.

Ajatus unityöstä on siis kahdesti nurinkurinen. Ensimmäkin uni ei välttämättä tee työtä, se ei palvele, vaan tekee juuri päinvastoin, subjektin näkökulmasta se haaskaa ja hukkaa hyödyttömästi. Toisekseen uni ei ole tietoisin subjektin kokemuksen käytetty ja symbolinen versio, vaan uni itsessään on osa sitä asubjektiiivista voimavuota, josta sekä subjekti että objektit muodostetaan puhdistuksen ja hallinnan projekteina. Kerrotaan, että jos sokeus syntyy myöhään elämässä, unissa nähdään eläviä visuaalisia kuvia, mutta herättäessä palataan sokeuteen. Samaan tapaan, jos tilanne on jo liian myöhäinen asubjektiiiviselle unikoemukselle, valvetajunnan ajatus unityöstä on käytännöllinen tapa palata kokemuksettomuuteen.

LÄHTEET

- Georges Bataille, *The Absence of Myth: Writings on Surrealism*. Käännös ja toimitus M. Richardson. Verso, London 1994.
- Michel Foucault, ”Dream, Imagination, and Existence”. Teoksessa M. Foucault & L. Binswanger, *Dream & Existence*. Humanities Press, New Jersey 1993 (alkup. 1954).
- Gordon Globus, *Dream Life, Wake Life: The Human Condition through Dreams*. SUNY Press, Albany 1987.
- J. Laplace, & J.-B. Pantaks, *Das Vokabular der Psychoanalyse*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967.
- Benjamin Libet, ”Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action”, *Behavioral and Brain Sciences*, 8, 1985, s.529–566.
- Llinas, R., & Paré, D., ”Of dreaming and wakefulness”. *Neuroscience*, vol 44 (1991), no 3, s. 521–535.